

Kitap İncelemesi**1980-2000 Yılları Arası Kazakistan'daki Tarih Eğitimi**

Karlygash Zhlykyshybayeva

(Ed. Doç. Dr. İbrahim Öztürk)

Kömen Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2023, 287 Sayfa

ISBN: 978-605-2074-91-6

Melisa DÜZGEN***Makale Bilgisi**

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi
Makalenin Geliş Tarihi: 12.12.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 29.12.2024
DOI: 10.54970/turkuaz.1600250

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0International
(CC BY-NC 4.0)

Karlygash Zhlykyshybayeva tarafından hazırlanan aynı isimli doktora tezinden üretilen bu eserde her ne kadar 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'daki okul ve üniversitelerdeki tarih eğitim sistemi ve konularının incelendiği belirtilmişse de eserde Kazakistan halkının en eski devirlerinden başlayarak tarihi ve kültürel gelişiminin yanı sıra Rus Çarlığı ve bu dönemi takip eden SSCB döneminde uygulanan Ruslaştırmaya ve sosyalist toplum oluşturmaya yönelik politikaların Kazak milli tarihi, dili ve edebiyatı üzerindeki etkileri ile ilgili de kapsamlı bilgilere yer verilmiştir.

Beş bölüm halinde düzenlenen eserin birinci bölümü "giriş" niteliğinde olup araştırmanın konusu, önemi, amacı ve hipotezi, yöntemi ve literatüre ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde ilgili literatür oldukça kapsamlı bir şekilde ve altı kategori altında sınıflandırılarak incelenmiştir. İlk olarak Avrupalı bilim adamlarının tarih bilimi ve temel tarihsel kavramlara ilişkin felsefi ve tarihi bilimsel eserleri incelenmiştir. İkinci grupta Kazakistan'da tarih eğitiminin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan Orta Asya Türk ve Kazak bilim insanlarının eserleri incelenmiş ve tanıtılmıştır. Üçüncü grupta 1880'li yıllarda Çarlık Rusya'sının sömürgecilik politikaları kapsamında bölgede uyguladığı halk eğitim sistemi, halkın Rusça okuryazarlık düzeyi ve Çarlık hükümetinin siyasi hesapları ile ilgili yazılmış olan eserler ele alınmıştır. Dördüncü grupta 1920-1940 yılları arasındaki dönemde Kazak aydınlarının temsilcileri, bilim adamları ve önemli şahsiyetlerinin eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci grupta 1980'lerin sonları ile

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray-TÜRKİYE.

E-posta duzgenm1@gmail.com, ORCID Id: 0000 0001 8142 9914

1990'ların başlarında toplumun yeniden inşası ve bağımsızlığı ile ilgili ortaya konulan çalışmalara yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak 1991-2000 yılları arasında Kazakistan'da tarih bilimi ile ilgili çalışmalar ele alınarak incelenmiştir.

Eserin, "Tarih eğitiminin oluşumu ve gelişimi" başlığını taşıyan ikinci bölümünde genel olarak tarihin anlamı, konusu, amacı ve tarih felsefesi ile ilgili olarak yazar ve eserler hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Bu çerçevede G. W. Hegel, I. G. Herder, I. Kant, K. Marx, F. Nietzsche, O. Spengler, R. Aron, P. A. Sorokin, K. Jaspers, S. Oswald, A. Toynbee, I. G. Fichte, S. Huntington ve F. Fukuyama gibi pek çok tarihçi ve filozofun eser ve görüşlerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde Kazak tarihi özelinde Kazakistan'da tarih biliminin başlangıcından (VII-IX. yüzyıllar) başlayarak Kazak tarihiyle ilgili kronolojik bilgilere de yer verilmiştir. Bu çerçevede El-Farabi, İbn-i Sina, El-Biruni, Harezmi, Ömer Hayyam, Abbas Cevheri, Kindi, Rumi, İbn Rüşd gibi İslam filozoflarının eser ve görüşleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bölümde Kazakistan'ın 1730'lu yıllardan itibaren Çarlık Rusya'sının idaresi altına girmesinden sonra Rusya'nın Kazak tarihini araştırma faaliyetleri, bu amaca yönelik olarak oluşturulan kurumlar ve belli başlı Rus oryantalistlerinin çalışmaları ile ilgili de ayrıntılı sayılabilecek bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümün alt başlıklarından biri "Kazakistan'daki tarih eğitimi: Oluşumu, aşamaları ve yönleri" şeklindedir. Bu başlık altında Kazak halkının sözlü geleneği, göçebe dönemin tarihsel eğitimi, taş üzerine yazılmış yazıların tarihsel eğitimi, VI-XIV yüzyıllar arasında bozkır dehalarının, düşünürlerinin ve bilim adamlarının eserlerinin tarihsel eğitimi, XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar Hanlık döneminin tarihsel eğitimi ve 1920-1980 yılları arasındaki SSCB döneminin tarih eğitimi olmak üzere Kazakistan tarihinin kaynakları kronolojik bir yaklaşımla yedi dönem halinde incelenmiştir. Bahsedilen bu dönemler çerçevesinde destanlardan başlayarak Yenisey, Talas ve Orhun yazıtlarına, günümüze doğru yaklaştıkça Kazak milli bilincinin oluşmasında önemli rol oynayan Hakim Abay, Jüsüp Köpçeyev, Hurjan Nauşabay, Zeynep Koşkarbergenkızı, M. Turğanbay ve başka birçok aydın, şair ve yazarların eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca 1920-1930 yılları arasında SSCB yönetiminin milli aydınlara karşı uyguladığı baskılara rağmen milli şuurla eserler ortaya koyan M. Dulatov, M. Çokay, Ç. Velihanov, A. Kunanbayev, I. Altınсарın vb. Kazak aydınlarının eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Eserin üçüncü bölümü "XX. Yüzyılın sonlarında Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişmesinde Sovyet ideolojisinin yansıması" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm "XX. Yüzyılın ikinci yarısında Kazak okullarındaki tarih eğitimi", "yeniden yapılanma yıllarındaki tarih eğitimi" ve "1980-2000 yılları arası yüksek öğretim kurumlarındaki tarih eğitimi" alt başlıkları altında incelenmiştir. Bu bölümde Çarlık hakimiyeti döneminde Kazakistan'da uygulanan Ruslaştırma politikaları ve bu çerçevede dil ve alfabe, eğitim, okul sistemleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu dönemde Çarlık yönetiminin Ruslaştırma politikasının bir gereği olarak okullarda sadece Rusya tarihinin öğretilmesine vurgu yapılmaktadır. Ancak Kazakistan'da komünizm hedeflerine yönelik olsa da gerçek anlamda ilk eğitim sisteminin SSCB döneminde kurulduğunun altı çizilmekte ve bu çerçevede atılan adımlar ve oluşturulan Sovyet kurumları hakkında bilgiler verilmektedir. Okullarda tarih dersi olarak SSB Tarihi dersinin okutulduğu, bu ders kapsamında 1960'lı yıllara kadar Kazakistan tarihiyle ilgili konulara ise neredeyse hiç yer verilmezken bu tarihten itibaren sınırlı da olsa yer vermeye başlanmıştır. Eserde 1980'li yılların ortalarından itibaren SSCB Komünist Partisi genel sekreteri Mihail Gorbaçov tarafından uygulamaya konulan "açıklık" ve "yeniden kurma" olarak adlandırılan ve esasen sözde kalan politikaların Kazak milli uyanışı ve tarih bilincinin gelişmesi üzerindeki etkilerine önemli yer ayrılmıştır. Ancak bu dönemde uygulanan demokratikleşme politikalarının yansıması olarak diğer cumhuriyetler gibi Kazakistan'da da tarih öğretimi yeniden ele alınmış ve 1991-1992 öğretim yılından itibaren okullarda Kazakistan Tarihi isimli bir dersin bağımsız bir ders olarak okutulmasına başlanmıştır. Bu bölümde yer verilen bir başka husus da SSCB döneminde yükseköğretim alanındaki

gelişmelerdir. Bu genel arka planın yanında bu dönemde öğretmen yetiştirme ve yükseköğretimde genel olarak tarih eğitimi, özel olarak ise Kazak tarihinin öğretiminde meydana gelen değişim konusunda daha ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Eserin “Bağımsızlığın ilk on yılında Kazakistan’daki tarih eğitimi” başlığını taşıyan dördüncü bölümünde “1991-2000 yılları arası Kazakistan nüfusunun eğitim düzeyi” başlığı altında Kazakistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra bilim ve eğitim alanında millileştirmeye yönelik olarak attığı adımlar ele alınmıştır. Bu dönemde her geçen gün eğitime ayrılan bütçe artmış, okullaşma oranı ise yükselmiştir. Bu gelişmeler kitapta yıllara göre değişimleri gösteren tablolarla desteklenmiştir. “1991-2000 yılları arasında Kazakistan’da tarih eğitiminin gelişmesi” alt başlığı altında bahsedilen dönemde tarih eğitimi alanında meydana gelen gelişmeler incelenmiştir. Bu çerçevede eğitim bakanlığı tarafından atılan adımlar, yayınlanan kararname ve basılan materyal ve ders kitapları hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiş; özellikle de Kazakistan tarihinin öğretimine odaklanılmış ilkokul, ortaokul ve liseler için yazılan yeni Kazakistan Tarihi ders kitapları tanıtılmıştır. Bu bölümün son konusunu Kazakistan tarihinin öğretimine ilişkin görüşleri ortaya koymak amacıyla 120 katılımcıya uygulanan bir anket sonuçları oluşturmaktadır.

Eserin son bölümü olan beşinci bölümü “Bağımsız Kazakistan’da tarih eğitiminin gelişimi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde esas olarak 25 Ekim 1990 tarihinde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenlik Bildirgesi’nin kabulü ve 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığın ilanından başlayarak milli devlet olma yolunda atılan adımlar ve bu çerçevede milli dil, tarih, kültür konularına odaklanılmıştır. Bölüm kapsamında yer alan “Ulusal tarih eğitiminin modeli: yeni stratejik projeler ve eğilimler” başlığı altında da Kazakistan Cumhuriyeti’nin genelde eğitime, özelden ise tarih eğitimine yönelik geleceğe ilişkin program, beklenti ve hedefleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Eserde genel olarak 1980-2000 yılları arasındaki dönemde Kazakistan’da tarih öğretimi ile ilgili gelişmelere odaklanılmış olmakla birlikte tarihin tanımı, amacı ve tarih felsefesine ilişkin geniş bir kavramsal çerçeveye de sunulmuştur. Eserde ayrıca en eski devirlerden başlayarak günümüze kadar Kazak halkının sözlü ve yazılı tarihinin kaynakları, Kazak tarihçi, edebiyatçı ve diğer aydınlarının Çarlık Rusya ve SSCB dönemleri de dahil olmak üzere ortaya koydukları eserler ile Çarlık ve SSCB yönetimlerinin tarihi tahrif örneklerine de önemli yer ayrılmıştır. Eserin kapsadığı dönem olan 1980-2000 yılları arasındaki dönem SSCB’den ayrılan diğer tüm cumhuriyetler gibi Kazakistan Cumhuriyeti açısından da özel önem arz etmektedir. Bu dönem SSCB’nin son on yılı ile Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti’nin ilk on yılını kapsamaktadır. Dolayısıyla eserde hem SSCB dönemindeki tarih anlayışı ve tarih öğretim sistemi hem de bağımsızlığın kazanılmasından sonra tarih anlayışı ve tarih öğretim sisteminde gerçekleştirilen değişim ve dönüşüm çabaları karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Türkiye’de, SSCB’nin çökmesinin ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinde genel tarih anlayışında ve tarih öğretimi alanında gerçekleştirilen değişim ve dönüşüm çabalarını inceleyen araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar daha çok Azerbaycan’da tarih öğretimi (Ağayev, 2006; Turan, 2015; Azizova, 2019), Türkmenistan’da tarih öğretimi (Turan; 2017), Özbekistan’da tarih anlayışındaki dönüşüm çabaları (Gürbüz, 2019) ve genel olarak Türk Dünyası’nda ortak tarih anlayışı ve tarih öğretim sistemi oluşturma çabaları üzerinde (Demircioğlu & Demircioğlu, 2015; Turan, 2015; Gökçe, 2018) yoğunlaşmaktadır. Zhlykyshbayeva’nın geçmişten günümüze Kazakistan’da tarih öğretimini ve özellikle Sosvyet sonrası dönemde bu alanda gerçekleştirilen değişim ve dönüşüm çabalarını incelediği bu eserin literatürde önemli bir boşluğu dolduran değerli bir çalışma olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ağayev, E. (2006). Sovyet İdeolojisi Çerçevesinde Türk Cumhuriyetlerinin Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi: Azerbaycan Örneği. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Azizova, E. (2019). Milli tarihin yeniden inşa sürecinde sabitler ve değişkenler: Bağımsızlık öncesi ve sonrası Azerbaycan tarihçiliğinde Osmanlı İmajı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(36), 637-670.

Demircioğlu, İ. H. ve Demircioğlu, E. (2015). Türk Dünyası ortak tarih ders kitabı nasıl yazılmalıdır? *Türk Yurdu*, 337, 50-54.

Gökçe, M. (2018). Türk Dünyası ortak Türk tarihi ders kitabı. *Türk Yurdu*, 374, 37-40.

Gürbüz, Y. E. (2019). Özbekistan'da Tarih yazıcılığı ve milli kimlik: Özbeklerin Göçü ve Timur Örneğinde. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19 (2), 277-301.

Turan, R (2015). *Azerbaycan'da ilk ve ortaöğretimde tarih öğretimi ve ders kitapları (Sovyet Azerbaycan'ından Azerbaycan Cumhuriyeti'ne)*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.

Turan, R. (2015). Türk Dünyası ortak tarih ders kitabı meselesi. *Türk Yurdu*, 332, 62-66.

Turan, R. (2016). Sovyet Türkmenistan'ından bağımsız devlete Türkmenistan'da tarih öğretimi. *Journal of Human Sciences*, 13 (3), 5978-5996.

Zhlykyshbayeva, K. (2023). *1980-2000 Yılları arası Kazakistan'daki tarih eğitimi*, İ. Öztürk (Ed.). Konya: Kömen Yayınları.